

*Tomaž Lazar, Ljubljana*

# **LIKOVNI VIRI ZA VOJAŠKO ZGODOVINO POZNEGA SREDNJEGA VEKA: STENSKO IN TABELNO SLIKARSTVO NA SLOVENSKEM IN V SOSEDNJIH DEŽELAH**

## **1. DEL (PREGLED GRADIVA)**

Uporaba likovnih virov pri raziskovanju vojaške zgodovine srednjega veka sega do samih začetkov tovrstnih študij. Glede na sorazmerno redkost in fragmentarnost materialnih ostankov je tak pristop pri preučevanju srednjeveške bojne opreme neizogiben.<sup>1</sup> Ob tem pa je potrebno pripomniti, da celo v sodobni stroki še ni trdnega soglasja o resnični vrednosti likovnih virov pri takšnih raziskavah, niti splošno sprejetih meril, po katerih bi jih ocenjevali z vojaškozgodovinskega stališča. Nekateri raziskovalci se pri delu močno in včasih premalo kritično opirajo nanje, drugi jih že vnaprej zavračajo kot nezanesljive ter zato komaj uporabne.<sup>2</sup>

Rekonstruiranja srednjeveške bojne opreme na podlagi likovnih virov ne gre jemati zlahka. Če likovne upodobitve jemljemo preveč dobesedno, nam grozi nevarnost, da hudo popačimo vojaško podobo določenega prostora. S prenažimi interpretacijami lahko pridemo do napačnih sklepov, v najslabšem primeru pa celo ustvarimo fantastične konstrukte, ki nimajo nikakršne oprijemljive podlage. To se je v preteklosti večkrat dogajalo, posebno pogosto na začetku siste-

<sup>1</sup> E. g. Samuel Rush MEYRICK, *A Critical Inquiry into Antient Armour*, London 1824; Eugene VIOLLET-LE-DUC, *Essai sur l'architecture militaire au moyen age*, Paris 1854.

<sup>2</sup> Na splošno lahko ugotovimo, da imajo likovni viri v vojaškozgodovinskih študijah zadnjih petdeset let pomembno vlogo, vendar je bilo njihovo vrednotenje prepuščeno ocenam posameznih piscev, ki so svoj pristop le izjemoma sistematično utemeljili. Kot sodoben primer kakovostne raziskave bojne opreme, ki temelji na likovnih upodobitvah, vendar jih avtor sistematično dopolnjuje z drugimi viri, predvsem muzejskim gradivom, velja omeniti naslednjo študijo Dürerjevih del: Heinrich MÜLLER, *Albrecht Dürer: Waffen und Rüstungen*, Berlin 2002.

matičnega raziskovanja vojaške zgodovine v 19. st. Verjetno je najbolj razvpit primer britanskega zbiralca Samuela Meyricka, ki je bil med prvimi preučevalci srednjeveške bojne opreme ter si je na tem področju kmalu pridobil velik sloves. Njegov pionirski prispevek si že zaradi obilice vloženih naporov zasluži spoštovanje, vendar je zlasti zaradi premajhne kritične distance pri interpretaciji likovnih virov privedel do številnih nesporazumov, ki do neke mere še danes obremenjujejo stroko.<sup>3</sup>

Naslednja past tiči v dejstvu, da današnji preučevalci srednjeveške bojne opreme pogosto ne delajo več z originalnim gradivom ali fotografijami, temveč posegajo predvsem po risbah, izdelanih po srednjeveških predlogah. Takšen pristop je po eni strani mnogo udobnejši od iskanja originalnih upodobitev, ki so včasih težko dostopne ali pa je njihovo reproduciranje tako ali drugače zakonsko omejeno. Na voljo imamo že vrsto publikacij, namenjenih prav študiju bojne opreme, v katerih je zbrano uporabno gradivo, prerisano z likovnih virov.<sup>4</sup> Vojaškemu zgodovinarju so takšna dela v veliko pomoč, vendar se nanje ne sme v celoti zanesti. Kakovostna črno-bela risba sicer lahko jasneje poudari detajle, ki so na predlogi slabše vidni. Toda obenem smo povsem prepuščeni interpretaciji prerisovalca, ki lahko celo v najboljši veri v delo vnese lastne podzavestne predstave ter na ta način bistveno spremeni sporočilo prvotne upodobitve. Druga pomanjkljivost črno-bele risbe pa je, da se po številu podatkov ne more primerjati z barvno sliko. Barvne upodobitve niso pomembne le zato, ker lahko samo z njimi natančno rekonstruiramo videz bojne oprave ali orožja; včasih lahko le s pomočjo barv ugotovimo, iz katerega materiala je bil izdelan določen kos opreme.

Zaradi narave srednjeveških umetniških del lahko iz njih razberemo predvsem podatke o sodobni bojni opremi ter njenem nošenju, nekoliko tudi o bojnih tehnikah in življenju na vojaškem po-

<sup>3</sup> Zelo poveden je primer verižnega oklepa. Meyrick ga konstrukcijsko ni dovolj dobro razumel, obenem pa je celo najbolj stilizirane upodobitve interpretiral kot povsem realistične. Tako je ustvaril vrsto tipov verižnine, ki bi bili v praksi neuporabni in po vseh razpoložljivih dokazih dejansko niso nikoli obstajali. Cf. Claude BLAIR, *European Armour*, London 1958, p. 20.

<sup>4</sup> E. g. Eduard WAGNER – Zoroslava DROBNA – Jan DURDIK, *Tracht, Wehr und Waffen des späten Mittelalters (1350–1450)*, Praga 1960; David NICOLLE, *Arms and Armour of the Crusading Era: 1050–1350*, New York 1988.

hodu. Le redko pa lahko na njihovi podlagi sklepamo o bolj zapletenih vprašanjih, kot so sestava vojsk, vojaške formacije, taktika. Zanesljivost likovnega gradiva lahko presodimo na več načinov. Najpomembnejši indikator je natančnost upodobitev. Če je bojna oprema prikazana površno, shematsko in brez oprijemljivih detajlov, nam takšen vir ne more biti v trdno oporo. Kadar pa se soočimo s podrobno upodobitvijo, jo je potrebno sistematično ovrednotiti ob upoštevanju ohranjenih materialnih ostankov, ali v primeru, da takšnega gradiva nimamo, tudi s pomočjo rekonstrukcije oziroma z eksperimentalno arheologijo.

Primer, na katerem najlažje ocenimo realističnost pozno-srednjeveških likovnih virov, je ploščni oklep kot konstrukcijsko najzapletenejši izdelek tedanje vojaške tehnologije. Na dobrih upodobitvah ploščnega oklepa najdemo številne podrobnosti, ki nesporno dokazujejo umetnikovo poznavanje snovi: zaščitne plošče so ustrezno oblikovane in smiselno povezane, kovice so na pravih mestih, osnovno obliko oklepa lahko brez prevelikih težav umestimo v določen časovni in zemljepisni okvir. Enaka oprema je na slabši upodobitvi prikazana bistveno manj prepričljivo. Ploščnih segmentov je opazno preveč ali premalo, pogosto se prekrivajo v napačni smeri in ne bi omogočali naravnega gibanja. Kovice in povezovalnih jermenov ni ali pa so na nepotrebnih mestih. Celoten oklep ima nenavadno, v najslabšem primeru fantastično obliko. Nima neposrednih vzporednic v ohranjenem materialnem gradivu; če bi ga poskušali rekonstruirati zgolj na podlagi upodobitve, bi bil neuporaben.

Vsekakor je likovno gradivo najbolje dopolnjevati z materialnimi ostanki, kadar je to le mogoče. Celo ob previdni analizi pa moramo upoštevati še nekaj drugih zadržkov. Če se denimo določen del opreme pojavi na likovni upodobitvi, to ne pomeni, da je bil tipičen za tisti čas in okolje, niti ne, da so ga tam resnično uporabljali. Omenjeni pridržek je še toliko pomembnejši takrat, kadar so upodobitve ustvarjali tuji umetniki ali pa lokalni, ki so kopirali tujo predlogo. Vseskozi se je nujno zavedati omejitev srednjeveškega umetnika, ki včasih ni premogel dovolj znanja, da bi orožje ali bojno opremo v svojem delu upodobil zares realistično, kakor tudi ni nujno, da si je za to sploh zavestno prizadeval. Poleg tega se moramo sprijazniti z dejstvom, da marsikateri umetnik vojaške opreme svojega časa ni dobro poznal ali pa ga preprosto ni zanimala.

Iz povedanega lahko zaključimo, da je interpretacija likovnih virov za vojaško zgodovino srednjega veka zahtevna naloga. Edino smiselno je torej k vsakemu likovnemu delu pristopiti individualno in ga ustrezno ovrednotiti s stališča obravnavane tematike. Če pa likovno gradivo pravilno izkoristimo, nam je lahko v veliko pomoč.

### Likovni viri za vojaško zgodovino slovenskega prostora

Težko razumljivo je, da srednjeveško likovno gradivo v Sloveniji doslej še ni bilo deležno celostnih vojaškozgodovinskih raziskav. Pristop, ki je v tujini že dolgo uveljavljen, je pri nas še vedno velika neznanka.<sup>5</sup> Vojaška zgodovina srednjega veka je sploh ena najšibkejših točk slovenske medievistike. Pravih rezultatov na tem področju pa realno tudi ne moremo pričakovati vse dotlej, dokler se naši raziskovalci ne bodo intenzivno lotili multidisciplinarnih študij srednjeveškega vojskovanja in bojne opreme.

Čeprav je slovensko ozemlje razmeroma majhno in zanj ne bi mogli trditi, da je v srednjeveški umetnosti posebno bogato zastopano, je ob natančnejšem pregledu likovnih virov razvidno, da količina uporabnega gradiva ni zanemarljiva. Če ga primerjamo in ustrezno dopolnimo še s sorodnimi viri iz soseščine, si lahko ustvarimo precej dobro sliko o vojaški tehniki in oborožitvi našega prostora v tem času. Glede na obsežnost dela sem v raziskavo vključil le upodobitve, ki so že objavljene v literaturi ali dostopne v fototeki Oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Za popolno analizo bi bilo potrebno natančno preučiti vse ohranjene vire. To pa predpostavlja dolgotrajno, sistematično ter po možnosti skupinsko in multidisciplinarno terensko delo. Pojavilo se je vprašanje, po kakšnih merilih zbirati in razvrščati gradivo. Osamljeni primeri orožja, zlasti mečev, se v stenskem in tabelnem slikarstvu pojavljajo zelo pogosto, vendar mnogokrat v tako stilizirani obliki, da jih ne moremo imeti za realistične. Takšnih

<sup>5</sup> Eden redkih domačih prispevkov na temo splošne problematike uporabe likovnega gradiva kot vira za materialno kulturo srednjega veka je: Jasna HORVAT, Gotsko stensko slikarstvo – vir za materialno kulturo, *Gotika v Sloveniji – svet predmetov* (Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, ed. Maja Lozar Štamcar), Ljubljana 1995, pp. 137–155.

manj uporabnih virov zato nisem v celoti upošteval. Pač pa sem poskusil vključiti vse dostopne upodobitve orožja in bojne opreme v vojaškem kontekstu.

Med poznosrednjeveškimi likovnimi viri daleč največji korpus predstavlja cerkvena umetnost, in sicer stensko slikarstvo. Profanih spomenikov je po drugi strani zelo malo. Tudi klesanih nagrobnih plošč, ki v Evropi sodijo med najpomembnejše vire za oborožitev v poznem srednjem veku, se nam je na Slovenskem ohranilo le peščica; kot najkakovostnejši primer lahko omenimo nagrobnik Friderika Ptujškega na ptujskem gradu. Na področjih, kjer nam lokalnega gradiva primanjkuje, si velja obzorje razširiti z viri, ki so nastali v naši bližini. Pri tem so najzanimivejši iluminirani rokopisi in borilni priročniki, ki si zaslužijo posebno obravnavo.<sup>6</sup>

### Cerkveno stensko slikarstvo

Orožje oziroma bojna oprema se v krščanski ikonografiji pojavlja pogosto, največkrat v povezavi z določenimi motivi ali kot svetniški atribut. Med svetniki, ki nastopajo v vojaški opremi, je pri nas najbolje zastopan v srednjeveškem svetu zelo priljubljeni sv. Jurij. V motivu boja z zmajem je največkrat upodobljen kot težko oklepljen vitez na konju, včasih se bojuje tudi peš. Zmaja ponavadi napada s kopjem, včasih z mečem, redkeje se pojavlja kot neoklepljen bojevnik. V podobni opravi težko oboroženega vojaka nastopata sv. Ahac in sv. Florijan, vendar so njune upodobitve razmeroma redkejše. V srednjeveški umetnosti priljubljen »vojaški« svetnik je tudi sv. Mavricij, vendar njegovih upodobitev na slovenskem ozemlju v objavljenem gradivu nisem zasledil.

<sup>6</sup> Italijanski in nemški borilni priročniki iz 15. st., pogosto opremljeni z bogatimi ilustracijami, so prvovrsteni, v strokovnih krogih še premalo upoštevan vir za vojaško zgodovino poznega srednjega veka. Zaenkrat so se z njimi ukvarjali predvsem raziskovalci srednjeveških borilnih veščin, vendar pa je mogoče iz njih razbrati tudi izčrpne podatke o tedanji oborožitvi, zaščitni opremi, bojevniki miselnosti in vzgoji viteškega stanu, celo pravnih vidikih in organizaciji sodnega dvoboja. Med objavljenim gradivom velja omeniti vsaj nekaj najbolj znanih naslovov: Fiore DEI LIBERI, *Flos duellatorum in armis, sine armis, equester et pedester*, Padova 1998; Hans TALHOFFER, *Medieval Combat*, London 2000; Grzegorz ZABINSKI, *Codex Wallerstein*, Boulder 2002.

Z različnim orožjem so povezani številni svetniki, ki sicer ne nastopajo kot vojaki. Med svetniškimi atributi največkrat naletimo na meč, kar seveda ni naključje. V srednjeveški ikonografiji meč simbolizira orožje na splošno; to je mogoče v jeziku opaziti še danes, čeprav meči zadnje stoletje nimajo več praktične vloge v vojskovanju. V srednjem veku je simbolika meča pogosto dobivala še bolj specifične odtenke, kar je prišlo posebej do izraza prav v verskem kontekstu.<sup>7</sup> Meč je značilen atribut sv. Pavla, sv. Mihaela in sv. Martina. Pogosto ga vihtijo rablji v prizorih mučeništva različnih svetnikov; kot usmrtilveno orožje je mučeniški atribut sv. Katarine. Meč z lilijo je v kontekstu Zadnje sodbe tudi atribut Kristusa kot simbol pravičnega sodnika, ki izreka tako mile kot stroge razsodbe. Na puščice, loke in samostrele naletimo pri pregledu upodobitev sv. Sebastjana in sv. Uršule. Zlasti v prvem primeru samo orožje ponavadi ni prikazano, temveč le učinek izstrelkov na svetnikovo telo. Različno, sicer pretežno lovsko orožje, je naslikano v motivih, povezanih s sv. Egidijem, ki je tudi zavetnik zlatarjev.

Prizore iz Stare zaveze v naših cerkvenih freskah redko najdemo. Mnogo več jih je iz Nove zaveze. Vključujejo številne motive, v katerih so upodobljeni oboroženci. Vojaki, posebno težko oboroženi konjeniki, spremljajo pohod in poklon Sv. treh kraljev; včasih so kot oklepljeni vitezi prikazani celo kralji sami. Na vojake ali oborožene hlapce naletimo pri Herodovem poboju otrok, še bolj pa v Kristusovem pasijonu. Oboroženci zajamejo Kristusa na Oljski gori, ga privedejo pred Pilata, nastopajo kot mučitelji, opazujejo križanje. Posebno zanimiv je motiv Kristusovega vstajenja, na katerem so ob grobu speči stražarji mnogokrat upodobljeni z zelo raznovrstno oborožitvijo, ki je za nameček na ležečih vojakihi vidna še iz drugačne perspektive, kot je sicer običajno.

<sup>7</sup> Cf. Tomaž NABERGOJ, *Oboroženi stan srednjeveške družbe na Slovenskem na osnovi materialnih virov*, Ljubljana 2001 (magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, tipkopis), pp. 35–46.

## Svetniški motivi

## Sv. Jurij

| Kraj                                            | Čas nastanka   | Poudarki                                       |
|-------------------------------------------------|----------------|------------------------------------------------|
| Sv. Jurij, Trnovec <sup>8</sup>                 | ok. 1300       | konjenik, verižnina                            |
| Dominikanska cerkev, Bolzano <sup>9</sup>       | po sr. 14. st. | čelada, konjeniški ščit                        |
| Sv. Jurij, Schenna <sup>10</sup>                | ok. 1380       | oklep, meč                                     |
| Sv. Jurij, Gerlamoos <sup>11</sup>              | ok. 1380–90    | konjenik, oklepni jopič                        |
| Sv. Štefan, Zanimgrad <sup>12</sup>             | ok. 1400–10    | težko oborožen konjenik                        |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>13</sup>   | ok. 1410–20    | oklep                                          |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>14</sup>   | 1417           | težko oborožen konjenik                        |
| Mariapfarr, Salzburg pri Tamswegu <sup>15</sup> | ok. 1421       | konjenik, bodalo                               |
| Sv. Kancijan, Selo nad Žirovnico <sup>16</sup>  | ok. 1430       | težko oborožen konjenik, meč, segmentna čepica |
| Sv. Gandolf, Feldkirchen <sup>17</sup>          | ok. 1440       | težko oborožen konjenik                        |
| Sv. Nikolaj, Visoko pod Kureščkom <sup>18</sup> | 1443           | težko oborožen konjenik, meč                   |
| Sv. Štefan pri Sp. Trušnjah <sup>19</sup>       | ok. 1450       | oklep                                          |
| Sv. Štefan, Obermontani <sup>20</sup>           | sr. 15. st.    | težko oborožen vojak                           |

<sup>8</sup> Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji, IV. Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004, pp. 228–229, fig. 190.

<sup>9</sup> Josef WEINGARTNER, *Gotische Wandmalerei in Südtirol*, Wien 1948, p. 71, fig. 32.

<sup>10</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 74, fig. 100–102.

<sup>11</sup> Walter FRODL, *Die gotische Wandmalerei in Kärnten*, Klagenfurt 1944, pp. 70–71, fig. 13a.

<sup>12</sup> Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji, II. Primorska*, Ljubljana 1997, pp. 151–154, fig. 115.

<sup>13</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 72, fig. 69.

<sup>14</sup> Karl WOLFSGRUBER, *Dom und Kreuzgang von Brixen*, Bozen 1988, p. 32, fig. 67.

<sup>15</sup> Janez HÖFLER, *Die gotische Malerei Villachs, II. Villach* 1982, pp. 10–11, figg. 4–7.

<sup>16</sup> Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji, I. Gorenjska*, Ljubljana 1996, p. 139, fig. 101.

<sup>17</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 88–89, fig. 42.

<sup>18</sup> Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji, III. Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino*, Ljubljana 2001, pp. 208–213, figg. 201, 204.

<sup>19</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 29, fig. 89; FRODL 1944, cit. n. 11, p. 90, fig. 46.

<sup>20</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 74, fig. 117.

## GRADIVO

|                                                |              |                                     |
|------------------------------------------------|--------------|-------------------------------------|
| Sv. Jakob, Deutschgriffen <sup>21</sup>        | ok. 1452–55  | oklep                               |
| Sv. Tomaž, Famlje <sup>22</sup>                | ok. 1450–60  | težko oborožen konjenik, vojak, meč |
| Sv. Jurij nad Tržiščem <sup>23</sup>           | ok. 1460     | težko oborožen konjenik, kopje      |
| Sv. Jurij, Taisten <sup>24</sup>               | ok. 1460–70  | težko oborožen vojak                |
| Sv. Jurij, Gerlamoos <sup>25</sup>             | ok. 1480     | vitez, oklep, meč, kopje            |
| Pokopališki portal, Millstatt <sup>26</sup>    | ok. 1490     | oklep                               |
| ? <sup>27</sup>                                | ok. 1495     | težko oborožen konjenik, bodalo     |
| Sv. Mohor in Fortunat, Krška vas <sup>28</sup> | ok. 1500     | oklep                               |
| Sv. Jurij, Šentjur na Polju <sup>29</sup>      | ok. 1500–10  | <i>messer</i>                       |
| Sv. Lenart, Drevenik <sup>30</sup>             | zač. 16. st. | konjenik                            |
| Grajska kapela, Gravetsch <sup>31</sup>        | ok. 1510     | oklep                               |
| Sv. Jurij, Volča pri Poljanah <sup>32</sup>    | ok. 1520     | težko oborožen konjenik             |

**Sv. Ahac**

|                                     |              |                      |
|-------------------------------------|--------------|----------------------|
| Kraj                                | Čas nastanka | Poudarki             |
| Kapela, Turjak <sup>33</sup>        | ok. 1460     | težko oborožen vojak |
| Mestni muzej, Bolzano <sup>34</sup> | ok. 1470     | oklep, meč           |

<sup>21</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 21–23, fig. 53.

<sup>22</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 84–86, fig. 21; Fototeka oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani [Fototeka OUZ FF], 3008–3009.

<sup>23</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 184–186, fig. 169.

<sup>24</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 75, fig. 129.

<sup>25</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 36–37, fig. 143–144; FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 92–93, fig. 49.

<sup>26</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 94–95, fig. 52.

<sup>27</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 44–45, fig. 163.

<sup>28</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 107–108, fig. 51.

<sup>29</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 214–216, fig. 171.

<sup>30</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 105–109, fig. 35.

<sup>31</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 77, fig. 176.

<sup>32</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, p. 183, fig. 161.

<sup>33</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 195–199, fig. 182.

<sup>34</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 43, fig. 134.

**Sv. Florijan**

| Kraj                                        | Čas nastanka        | Poudarki             |
|---------------------------------------------|---------------------|----------------------|
| Kapela, Turjak <sup>35</sup>                | ok. 1460            | težko oborožen vojak |
| Sv. Lenart, Bodešče pri Bledu <sup>36</sup> | ok. 1460–65         | oklep                |
| Sv. Florijan, Bukovica <sup>37</sup>        | 3. četrtina 15. st. | oklep                |

**Sv. Domicijan**

|                                                     |                         |                         |
|-----------------------------------------------------|-------------------------|-------------------------|
| Sv. Odrešenik in vsi sveti, Millstatt <sup>38</sup> | ok. 1400                | oklep prehodnega tipa   |
| Pokopališki portal, Millstatt <sup>39</sup>         | ok. 1490                | oklep                   |
| Mestni muzej, Beljak <sup>40</sup>                  | pozna 90-a leta 15. st. | težko oborožen konjenik |

**Sv. Katarina**

|                                                |                 |     |
|------------------------------------------------|-----------------|-----|
| Sv. Janez, Brixen <sup>41</sup>                | sredina 14. st. | meč |
| Župna cerkev, Sv. Peter <sup>42</sup>          | ok. 1420–40     | meč |
| Sv. Jakob, Liemberg <sup>43</sup>              | ok. 1440        | meč |
| Sv. Jakob, Deutschgriffen <sup>44</sup>        | ok. 1452–55     | meč |
| Sv. Primož in Felicijan, Bločice <sup>45</sup> | ok. 1460        | meč |
| Sv. Martin, Obervellach <sup>46</sup>          | 1509            | meč |

<sup>35</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 195–199, fig. 182.

<sup>36</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, pp. 72–75, Fototeka OUZ FF, neg. 433.

<sup>37</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, p. 85, fig. 25.

<sup>38</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 74, fig. 16.

<sup>39</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 94–95, fig. 52.

<sup>40</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 46, fig. 166; Janez HÖFLER, Zum Neuerwerb der Millstätter Flügelbilder des Thomas Artula im Museum der Stadt Villach, *Neues aus Alt-Villach. Jahrbuch des Stadtmuseums*, XXXVII, 2000, pp. 143–172.

<sup>41</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 69, fig. 4.

<sup>42</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 73, fig. 84.

<sup>43</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 19–20, fig. 32b.

<sup>44</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 21–23, fig. 53.

<sup>45</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 69–71, tab. XVII.

<sup>46</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 119–120, fig. 79.

## G R A D I V O

**Sv. Pavel**

| Kraj                                                          | Čas nastanka  | Poudarki |
|---------------------------------------------------------------|---------------|----------|
| Mati božja, Turnišče <sup>47</sup>                            | ok. 1383      | meč      |
| Sv. Egidij, Zweinitz <sup>48</sup>                            | ok. 1390–1400 | meč      |
| Marijina kapela na Bichlu,<br>Bistrica na Dravi <sup>49</sup> | ok. 1440      | meč      |
| Sv. Ana, Batuje <sup>50</sup>                                 | kmalu po 1505 | meč      |
| Sv. Duh, Čelovnik <sup>51</sup>                               | ok. 1510      | meč      |
| Sv. Odrašenik in vsi sveti, Millstatt <sup>52</sup>           | ok. 1517      | meč      |

**Sv. Sebastjan**

|                                      |             |         |
|--------------------------------------|-------------|---------|
| Sv. Tomaž, Famlje <sup>53</sup>      | ok. 1450–60 | puščice |
| Deželni muzej, Celovec <sup>54</sup> | ok. 1460–70 | puščice |

**Sv. Martin**

|                                                         |                    |               |
|---------------------------------------------------------|--------------------|---------------|
| Sv. Pavel, Podpeč pri Gabrovki <sup>55</sup>            | ok. 1390, ok. 1500 | meč           |
| Pokopališki portal, Kirchbach an der Gail <sup>56</sup> | ok. 1480           | konjenik, meč |
| Naša Ljuba gospa, Ševnica <sup>57</sup>                 | zač. 16. st.       | meč           |

**Sv. Mihael**

|                                                                 |             |       |
|-----------------------------------------------------------------|-------------|-------|
| Sv. Katarina pri Tiersu <sup>58</sup>                           | ok. 1410    | meč   |
| Sv. Lambert, Hart ob Glanegg <sup>59</sup>                      | ok. 1410–15 | meč   |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>60</sup>                   | po 1462     | meč   |
| Žalostna Mati božja, Dolenja vas<br>pri Senožecah <sup>61</sup> | ok. 1500    | oklep |

<sup>47</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 229–236, tab. XII, fig. 196.

<sup>48</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 72–73, fig. 15.

<sup>49</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 15–17, fig. 45.

<sup>50</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 72–74, fig. 3; Fototeka OUZ FF, 3014.

<sup>51</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 97–101, tab. XXXIII.

<sup>52</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 125–126, fig. 81.

<sup>53</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 84–86, Fototeka OUZ FF, 3007.

<sup>54</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 42, fig. 130.

<sup>55</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 151–154, tab. V.

<sup>56</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 111, tab. XXIV.

<sup>57</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, p. 188, fig. 173.

<sup>58</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 71, fig. 46.

<sup>59</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 79, fig. 25.

<sup>60</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, p. 28, fig. 136.

<sup>61</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 80–83, Fototeka OUZ FF, neg. M42–4.

**Sv. Uršula**

| Kraj                                           | Čas nastanka | Poudarki        |
|------------------------------------------------|--------------|-----------------|
| Sv. Miklavž, Mače nad Preddvorom <sup>62</sup> | 1467         | vojaki, lok     |
| Sv. Uršula, Lanišče pri Šmarju <sup>63</sup>   | ok. 1520–30  | loka, samostrel |

**Kristus**

|                                                |             |       |
|------------------------------------------------|-------------|-------|
| Pokopališka rotunda, Greutschach <sup>64</sup> | ok. 1360    | meč   |
| Sv. Lenart, Treffling <sup>65</sup>            | ok. 1454    | oklep |
| Žalostna Mati božja, Bušeča vas <sup>66</sup>  | ok. 1460    | meč   |
| Sv. Lovrenc, Lesachtal <sup>67</sup>           | ok. 1510–20 | meča  |

**Ostali motivi**

| Kraj                                            | Motiv                   | Čas nastanka       | Poudarki                        |
|-------------------------------------------------|-------------------------|--------------------|---------------------------------|
| Sv. Margareta, Lieding <sup>68</sup>            | Janezova legenda        | ok. 1330–40        | meč                             |
| Sv. Mohor in Fortunat, Šoštanj <sup>69</sup>    | Mučeništvo sv. Mohorja  | ok. 1340           | meč                             |
| Mati božja, Turnišče <sup>70</sup>              | Legenda o sv. Ladislavu | do 1389            | težko oboroženi konjeniki, loki |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>71</sup>   | Sv. Viljem Akvitanski   | 1417               | oklepljena konjenika            |
| Mariapfarr, Salzburg pri Tamswegu <sup>72</sup> | Sv. Trojica             | 30-ta leta 15. st. | meč                             |
| Sv. Andrej, Mošnje <sup>73</sup>                | Mučeništvo sv. Andreja  | ok. 1450–55        | vojak, verižnina, oklep         |

<sup>62</sup> HöFLER 1996, cit. n. 16, pp. 125–127, fig. 82; Fototeka OUZ FF, s. n.

<sup>63</sup> HöFLER 2001, cit. n. 18, pp. 109–111, fig. 57; Fototeka OUZ FF, 3881.

<sup>64</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 67, fig. 8.

<sup>65</sup> HöFLER 1982, cit. n. 15, p. 42, fig. 113.

<sup>66</sup> HöFLER 2001, cit. n. 18, pp. 75–76, fig. 8.

<sup>67</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 127, fig. 84.

<sup>68</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 63, fig. 1.

<sup>69</sup> HöFLER 2004, cit. n. 8, pp. 224–227, fig. 186.

<sup>70</sup> HöFLER 2004, cit. n. 8, pp. 229–236, tab. XIII, fig. 198.

<sup>71</sup> WOLFSCRUBER 1988, cit. n. 14, p. 32, fig. 66.

<sup>72</sup> HöFLER 1982, cit. n. 15, pp. 10–11, tab. I.

<sup>73</sup> HöFLER 1996, cit. n. 16, pp. 130–131, fig. 90.

## GRADIVO

| Kraj                                          | Motiv                      | Čas nastanka  | Poudarki                             |
|-----------------------------------------------|----------------------------|---------------|--------------------------------------|
| Sv. Tomaž, Rateče pri Planici <sup>74</sup>   | Mučeništvo sv. Tomaža      | ok. 1450–55   | prijem meča s kazalcem preko branika |
| Sv. Egidij, Sv. Egidij na Dravi <sup>75</sup> | Sv. Egidij                 | ok. 1460      | samostrel, lov                       |
| Sv. Jurij, Gerlamoos <sup>76</sup>            | Marija Zavetnica s plaščem | ok. 1480      | lok                                  |
| Sv. Nikolaj, Vuzenica <sup>77</sup>           | Sv. Krištof                | ok. 1490–1500 | spopad konjenik                      |
| Sv. Pavel, Podpeč pri Gabrovki <sup>78</sup>  | Galerija svetnikov         | ok. 1500      | oklep                                |

**Stara zaveza**

|                                               |                             |             |                                                     |
|-----------------------------------------------|-----------------------------|-------------|-----------------------------------------------------|
| Mati božja, Turnišče <sup>79</sup>            | Suzanina zgodba             | do 1389     | železni klobuki                                     |
| Marijino vnebovzetje, Krka <sup>80</sup>      | Savlov padec                | po 1390     | težko oboroženi konjeniki, verižnina, urne rokavice |
| Pokopališka kapela, Riffian <sup>81</sup>     | Čaščenje malikov            | 1417        | meč                                                 |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>82</sup> | Eleazar ubije bojnega slona | ok. 1460    | težko oboroženi vojaki, ročni top                   |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>83</sup> | Absalomova smrt             | ok. 1460    | težko oboroženi konjeniki                           |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>84</sup> | Abraham žrtvuje Izaka       | po 1462     | meč                                                 |
| Sv. Andrej, Thörl <sup>85</sup>               | Abraham žrtvuje Izaka       | ok. 1470–75 | meč                                                 |

<sup>74</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, pp. 134–136, fig. 96.<sup>75</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 24–25, figg. 68, 71.<sup>76</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 36–37, fig. 147.<sup>77</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 243–248, fig. 211.<sup>78</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 151–154, Fototeka OUZ FF, s. n.<sup>79</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 229–236, fig. 197.<sup>80</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 71–72, tab. V, fig. 14.<sup>81</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 73, fig. 87.<sup>82</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, pp. 30–32, fig. 79.<sup>83</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, pp. 30–32, fig. 79.<sup>84</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, pp. 28–30, fig. 78.<sup>85</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 34–36, fig. 25; FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 91–92, fig. 47.

## Nova zaveza

## Pohod oz. poklon Sv. treh kraljev

| Kraj                                                       | Čas nastanka | Poudarki                                   |
|------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------|
| Sv. Filip, St. Filippen ob Sonnegg <sup>86</sup>           | ok. 1370     | konjeniki                                  |
| Sv. Gertruda, Mellweg <sup>87</sup>                        | ok. 1400     | meči                                       |
| Sv. Danijel, Celje <sup>88</sup>                           | ok. 1410     | konjeniki, čelade                          |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>89</sup>              | ok. 1415     | vojaki                                     |
| Sv. Egidij, Zweinitz <sup>90</sup>                         | 1421         | oborožena konjenika                        |
| Samostanska cerkev, Gospa Sveta <sup>91</sup>              | 1435         | težko oboroženi konjeniki, železni klobuki |
| Sv. Gandolf, Feldkirchen <sup>92</sup>                     | ok. 1435–40  | težko oboroženi konjeniki                  |
| Marijina kapela na Bichlu, Bistrica na Dravi <sup>93</sup> | ok. 1440     | težko oboroženi konjeniki                  |
| Sv. Andrej, Dalce <sup>94</sup>                            | ok. 1440     | konjeniki                                  |
| Sv. Radegunda, Srednja vas pri Šenčurju <sup>95</sup>      | ok. 1440–45  | vojaki, oklep                              |
| Sv. Martin, Bled <sup>96</sup>                             | ok. 1445     | težko oboroženi konjeniki                  |
| Sv. Lovrenc, Dragomer <sup>97</sup>                        | sr. 15. st.  | čelade, prešiti jopiči                     |
| Sv. Štefan, Obermontani <sup>98</sup>                      | sr. 15. st.  | vojaki, težko oborožen konjenik            |
| Kapela, Turjak <sup>99</sup>                               | ok. 1460     | težko oboroženi konjeniki                  |
| Žalostna Mati božja, Bušeča vas <sup>100</sup>             | ok. 1460     | težko oboroženi konjeniki                  |

<sup>86</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 68–69, fig. 10.

<sup>87</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 76–77, fig. 19.

<sup>88</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 86–92, fig. 9; Fototeka OUZ FF, neg. M17, 19, 37.

<sup>89</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 72, fig. 73.

<sup>90</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 80, fig. 28.

<sup>91</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 83–84, tab. XII.

<sup>92</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 14–15, tab. IIIa, fig. 19.

<sup>93</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 15–17, figg. 40, 42.

<sup>94</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 78–80, Fototeka OUZ FF, s. n.

<sup>95</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, pp. 146–149, tab. VII, fig. 112; Fototeka OUZ FF, neg. M64–3.

<sup>96</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, p. 68, Fototeka OUZ FF, s. n.

<sup>97</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 85–88, fig. 22.

<sup>98</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 74, fig. 118.

<sup>99</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 195–199, tab. XIV, fig. 183.

<sup>100</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 75–76, fig. 7; Fototeka OUZ FF, 3835–3836, 3839.

## GRADIVO

| Kraj                                  | Čas nastanka | Poudarki                |
|---------------------------------------|--------------|-------------------------|
| Sv. Jakob nad Potočami <sup>101</sup> | ok. 1500     | konjeniki, bojna sekira |
| Sv. Bolfenk, Jelovice <sup>102</sup>  | zač. 16. st. | čelade, oklepi          |

**Pasijon**

|                                                                  |                 |                                      |
|------------------------------------------------------------------|-----------------|--------------------------------------|
| Sv. Janez, Brixen <sup>103</sup>                                 | 1. pol. 14. st. | pešaki, ščit                         |
| Sv. Peter, Holz <sup>104</sup>                                   | ok. 1370–80     | meči                                 |
| Sv. Štefan, Zanigrad <sup>105</sup>                              | 1400–10         | vojaki, orožje na drogu              |
| Devica Marija in sv. Nikolaj,<br>Selo v Prekmurju <sup>106</sup> | ok. 1410        | vojaki, verižnina,<br>prešiti jopiči |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>107</sup>                   | ok. 1410        | meča                                 |
| Marijina cerkev, Ptujška gora <sup>108</sup>                     | 1424/26         | težko oborožena<br>vojaka, samostrel |
| Sv. Odrašenik in vsi sveti, Millstatt <sup>109</sup>             | ok. 1430        | vojaki, železni klobuk               |
| Sv. Lovrenc, Sillebrücken <sup>110</sup>                         | ok. 1435        | oklepljeni vojaki                    |
| Sv. Gandolf, Feldkirchen <sup>111</sup>                          | ok. 1435–40     | vojaki, meč                          |
| Marijina kapela na Bichlu,<br>Bistrica na Dravi <sup>112</sup>   | ok. 1440        | vojaki, orožje na drogu              |
| Sv. Gandolf, Feldkirchen <sup>113</sup>                          | ok. 1440        | težko oboroženi konjeniki            |
| Sv. Radegunda, Srednja vas<br>pri Šenčurju <sup>114</sup>        | ok. 1440        | vojaki, pehotna ščita<br>(pavezi)    |
| Sv. Štefan pri Sp. Trušnjah <sup>115</sup>                       | ok. 1450        | vojaka, čeladi, oklep                |

<sup>101</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, pp. 156–158, Fototeka OUZ FF, s. n.<sup>102</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 113–116, fig. 44.<sup>103</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, pp. 69, fig. 2; WOLFSCRUER 1988, cit. n. 14, pp. 50–51, fig. 95.<sup>104</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 69–70, fig. 11.<sup>105</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 151–154, Fototeka OUZ FF, neg. M42–29.<sup>106</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 179–182, figg. 126–127.<sup>107</sup> WOLFSCRUER 1988, cit. n. 14, p. 37, fig. 130.<sup>108</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 169–175, Fototeka OUZ FF, s. n.<sup>109</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 87–88, fig. 37.<sup>110</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 18–19, fig. 31.<sup>111</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 14–15, figg. 23–24, 26.<sup>112</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 15–17, fig. 41.<sup>113</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 88–89, fig. 41.<sup>114</sup> HÖFLER 1996, cit. n. 16, pp. 146–149, fig. 112.<sup>115</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 29, fig. 93.

|                                                |               |                                                 |
|------------------------------------------------|---------------|-------------------------------------------------|
| Sv. Lenart, Treffling <sup>116</sup>           | ok. 1454      | vojak, oklep, orožje na drogu                   |
| Marijino vnebovzetje, Muljava <sup>117</sup>   | 1456          | vojaki                                          |
| Sv. Duh, Slovenj Gradec <sup>118</sup>         | 1451–1459     | vojaki, orožje na drogu                         |
| Sv. Jakob, Strassen <sup>119</sup>             | 1458–60       | vojaki, orožje na drogu, oklep, <i>messer</i>   |
| Sv. Egidij, Sv. Egidij na Dravi <sup>120</sup> | ok. 1460      | vojaki                                          |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>121</sup> | po 1462       | težko oboroženi vojaki                          |
| Sv. Andrej, Thörl <sup>122</sup>               | ok. 1470–75   | vojaki, orožje na drogu, oklepi                 |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>123</sup> | 1472          | težko oboroženi vojaki, oklep                   |
| Sv. Peter in Pavel, Vitanje <sup>124</sup>     | ok. 1470–80   | vojaki                                          |
| Sv. Jurij, Gerlamoos <sup>125</sup>            | ok. 1480      | vojaki, oklep                                   |
| Náša ljuba gospa, Obermauern <sup>126</sup>    | 1484          | oklep, verižnina, bojne sekire, orožje na drogu |
| Sv. Helena, Gradišče pri Divači <sup>127</sup> | ok. 1490      | vojaki, oklep                                   |
| Sv. trojica, Hrastovlje <sup>128</sup>         | 1490          | vojaki, orožje na drogu                         |
| Sv. Mihael, Žetale <sup>129</sup>              | pozno 15. st. | meč, oklepljen vojak                            |
| Sv. Jurij, Stari trg pri Ložu <sup>130</sup>   | zač. 16. st.  | vojaki, oklep                                   |
| Najdenja sv. Križa, Dolga Njiva <sup>131</sup> | ok. 1520–30   | orožje na drogu                                 |

<sup>116</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 42, fig. 114.

<sup>117</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 130–135, fig. 81; Fototeka OUZ FF, 3905.

<sup>118</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 186–189, tab. XXVI–XXVII, fig. 135.

<sup>119</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 105–106, fig. 64.

<sup>120</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 24–25, fig. 69.

<sup>121</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, pp. 28–30, fig. 78, 82.

<sup>122</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 34–36, tab. VI, figg. 116–119.

<sup>123</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 75, fig. 124; WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, p. 33, fig. 84.

<sup>124</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 238–243, fig. 204.

<sup>125</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 36–37, figg. 149–150.

<sup>126</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 112, fig. 72.

<sup>127</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 89–91, fig. 28; Fototeka OUZ FF, 2969, 2971.

<sup>128</sup> HÖFLER 1997, cit. n. 12, pp. 91–98, Fototeka OUZ FF, neg. M50–61.

<sup>129</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 255–257, fig. 225.

<sup>130</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 165–167, fig. 139.

<sup>131</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 83–85, fig. 20.

### Ostali motivi

| Kraj                                           | Motiv                      | Čas nastanka | Poudarki                                          |
|------------------------------------------------|----------------------------|--------------|---------------------------------------------------|
| Sv. Martin, Martjanci <sup>132</sup>           | Slikarjev avtoportret      | 1392         | vojak, oklep, <i>messer</i>                       |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>133</sup> | Karel Veliki               | po 1410      | meč                                               |
| Križni hodnik katedrale, Brixen <sup>134</sup> | Miles Christi              | ok. 1415     | težko oborožen vojak                              |
| Sv. Egidij, Zweinitz <sup>135</sup>            | Plemiška družina           | 1421         | vitez, ploščni oklep                              |
| Sv. Gandolf, Feldkirchen <sup>136</sup>        | Herodov poboj otrok        | ok. 1435–40  | oklepljeni vojaki, meča, <i>messer</i> , buzdovan |
| Sv. Jakob, Liemberg <sup>137</sup>             | Plemiška družina Gradenegg | ok. 1440     | vitez, oklep                                      |
| Sv. Jurij, Ptuj <sup>138</sup>                 | Trije redovi sveta         | ok. 1470–80  | težko oboroženi vojaki                            |
| Sv. Pavel v Labotski dolini <sup>139</sup>     | Engelbert Spanheimski      | 1493         | vitez, oklep                                      |
| Sv. Neža, Lopata <sup>140</sup>                | Poslednja sodba            | ok. 1520     | oklep, meč                                        |

### Profano stensko slikarstvo

Za razliko od cerkvenih spomenikov se je primerkov profanega srednjeveškega stenskega slikarstva ohranilo izjemno malo. V avstrijski Radgoni v kleti nekdanje Pistorjeve hiše najdemo močno poškodovane freske Janeza Akvile s konca 14. st.

Med primerjalnim gradivom iz soseščine izstopajo poslikave južnotirolskega gradu Runkelstein, ki prvotno izvirajo iz devetdesetih let 14. in prvih let 15. st., v začetku 16. st. pa so bile deležne temeljite obnove, ki jo je odredil novi lastnik gradu, cesar Maksimiljan.

<sup>132</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 136–140, fig. 69.

<sup>133</sup> WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, p. 42, fig. 46.

<sup>134</sup> WEINGARTNER 1948, cit. n. 9, p. 72, fig. 68; WOLFSGRUBER 1988, cit. n. 14, pp. 40–41, fig. 48.

<sup>135</sup> FRODL 1944, cit. n. 11, p. 80, fig. 27.

<sup>136</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 14–15, fig. 21; FRODL 1944, cit. n. 11, pp. 88–89, fig. 39.

<sup>137</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, pp. 19–20, fig. 32a.

<sup>138</sup> HÖFLER 2004, cit. n. 8, pp. 153–160, fig. 99.

<sup>139</sup> HÖFLER 1982, cit. n. 15, p. 39, tab. VIIIa, figg. 167–168; FRODL 1944, cit. n. 11, p. 94, fig. 51.

<sup>140</sup> HÖFLER 2001, cit. n. 18, pp. 114–115, fig. 62.

| Kraj                                               | Motiv                          | Čas nastanka          | Poudarki                                          |
|----------------------------------------------------|--------------------------------|-----------------------|---------------------------------------------------|
| Pistorjeva hiša,<br>Radgona <sup>141</sup>         | Legenda o<br>Piramu in Tizbe   | po 1390               | konjenik, grad                                    |
| Pistorjeva hiša,<br>Radgona <sup>142</sup>         | Obleganje,<br>konjeniška bitka | po 1390               | težko oboroženi konje-<br>njeniki, vojaki, sekira |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>143</sup> | Vitez                          | ok. 1395              | bodalo                                            |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>144</sup> | Turnir                         | ok. 1395              | spopad vitezov<br>v turnirski opravi              |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>145</sup> | Lov na jelene                  | ok. 1395              | lokostrelec na<br>konju                           |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>146</sup> | Bojni prizor                   | ok. 1395              | težko oboroženi<br>konjeniki                      |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>147</sup> | Galerija junakov               | ok. 1400,<br>ok. 1508 | težko oboroženi<br>vojaki                         |
| Grad Runkelstein,<br>južna Tirolska <sup>148</sup> | Tristanov cikel                | ok. 1400,<br>ok. 1508 | težko oborožen<br>vojak, čelada, meč              |

Prispevek je del raziskave o vojaški zgodovini slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja, ki jo v okviru doktorskega študija pripravljam na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pri analizi gradiva sem tokrat upošteval gradivo iz slovenskega etničnega prostora, kot primerjavo pa zaradi pomembnih ohranjenih spomenikov še z Južne Tirolske. V doktorski disertaciji bodo analizirani tudi primeri iz širše okolice, mdr. Gornje Štajerske, Istre in Ogrske.

<sup>141</sup> Janez BALAŽIC – Janez HÖFLER, *Johannes Aquila*, Murska Sobota 1992, p. 86.

<sup>142</sup> BALAŽIC – HÖFLER 1992, cit. n. 141, p. 87.

<sup>143</sup> Nicolo RASMO, *Runkelstein*, Bozen 1971, fig. 17.

<sup>144</sup> RASMO 1971, cit. n. 143, fig. 38.

<sup>145</sup> RASMO 1971, cit. n. 143, fig. 42.

<sup>146</sup> RASMO 1971, cit. n. 143, fig. 56.

<sup>147</sup> RASMO 1971, cit. n. 143, figg. 64–65.

<sup>148</sup> RASMO 1971, cit. n. 143, fig. 66.

**VISUAL SOURCES IN THE MILITARY HISTORY  
OF THE LATE MIDDLE AGES:  
MURALS AND PANEL PAINTINGS IN SLOVENIA  
AND THE NEIGHBOURING LANDS,  
PART 1 (AN OVERVIEW OF MATERIAL)**

The use of visual sources in military history research is a well-established practice abroad, although it is still associated with various unresolved methodological issues. Because of the character of medieval works of art, various information about the military equipment of a certain period and its application, military techniques and life during a military campaign can be glimpsed from them, as well as useful data about more complex issues, such as army composition, military formations and tactics. The reliability of artistic material in this context can be judged according to the accuracy of the depictions of military equipment. It is advisable to examine these sources against material remains whenever possible.

Slovene medieval art material has not yet been fully explored in the light of military history research. A detailed overview of sources indicates that only a very small portion of the material has been used. If it is compared and suitably complemented with similar sources from the neighbouring countries, a very good picture of the military technology and weapons used in the area of Slovenia at that time can be formed.

By far the largest late medieval art source is church art, to be more precise, murals. By comparison there are very few examples of secular medieval murals that would be interesting for military history research. Although carved stone tomb lids represent one of the most important source for the research of late medieval weapons in Europe, only a handful of such examples have survived in Slovenia.

Military equipment is a common feature of Christian iconography, mostly in connection with certain motifs or in the form of the attributes of saints. The most significant saintly figures in this respect are Sts George, Ahaz and Florian. Many other saints who are otherwise not depicted as soldiers are also associated with various weapons. There are not many depictions of the Old Testament in Slovene church murals. New Testament scenes prevail, featuring many artistic motifs with armed human figures: the Journey and the Adoration of the Magi, the Massacre of the Innocents and the Passion of Christ.